

Портнов А. В.

ЛИСТИ ВІКТОРА ПЕТРОВА ДО ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО (1946–1949)

Уперше опубліковано листи Віктора Петрова до Дмитра Чижевського 1946–1949 рр. з особового фонду Д. Чижевського в Університетській бібліотеці м. Гайдельберг (Німеччина). Основною темою листування дослідників була робота над підручником «Українська література» (Мюнхен, 1949) для студентів Українського Вільного Університету. У вступній публікації реконструйовано історію знайомства та наукової взаємодії вчених.

Ключові слова: Віктор Петров, Дмитро Чижевський, українська література, українське літературознавство, Український Вільний Університет в Мюнхені.

Дмитро Чижевський і Віктор Петров були однолітками — вони народилися з різницею у шість місяців 1894 року на півдні України. Чижевський — в Олександрії. Петров — у Катеринославі. Можливо, вони перетиналися в коридорах Київського університету св. Володимира, де Петров навчався на історико-філологічному факультеті й куди Чижевський перевівся з Петербурга, вирішивши таки віддати філології й філософії перевагу перед астрономією. У спогадах про Освальда Бургардта Чижевський писав, що в «останню зиму Перетца в Києві», 1913 року, він відвідав засідання славетного просемінару [27, с. 157]. За спогадами іншого колишнього студента Університету св. Володимира, Бориса Крупницького, Петров — учень Володимира Перетца — почувався у «розпаленій атмосфері словесних сутичок і справжніх боїв, як риба у воді» [11, с. 730]. Чи відбулося вже тоді знайомство двох науковців — у майбутньому чи не найрізноплановіших і найґрунтовніших дослідників української культури — невідомо.

Наступна нагода особистої зустрічі випала 1929 р., коли Петров, співробітник Всеукраїнської академії наук, отримав запрошення на празький філологічний з'їзд, але не дістав дозволу на закордонне відрядження [21, с. 99]. Чижевський, який виїхав з України 1921 р., тоді перебував у Празі, викладав в Українському Вільному Університеті. І він добре знав публікації Петрова про Григорія Сковороду — тему спільного для них інтелектуального захоплення. Про мандрівного філософа дослідники почали писати майже одночасно, на початку 1920-х. В одній із рецензій на праці колеги Чижевський підкреслював, що невелику за обсягом роботу Петрова

«До характеристики філософського світогляду Сковороди» «не випадає ігнорувати жодному історикові української культури» [31], а у виданій в Варшаві монографії про філософію Сковороди Чижевський згадував «виняткові й прегарні» праці Петрова [25, с. 7, 64, 133].

Цікаво й те, що єдина україномовна публікація Чижевського в радянській Україні побачила світло денне 1929 р. в редактованому Петровим «Етнографічному віснику» [24]. Того самого 1929-го Петров опублікував дисертаційне дослідження про Пантелеймона Куліша [15]. Чижевський відгукнувся на нього низкою позитивних рецензій. Зокрема, відзначивши «об'єктивність» викладу, відсутність у книжці панегіричних тенденцій, рецензент робив висновок, що цією роботою Петров «поставив себе у перший ряд українців сучасності» [32, с. 183]. Куліш стає черговою спільною для двох дослідників темою. Постать Куліша Чижевський намагався популяризувати в німецькомовному просторі, не забуваючи згадувати про розвідки київського колеги [34].

Петров у 1920-ті роки цитував Чижевського менше. Але поодинокі покликання дають змогу припускати, що він стежив за його публікаціями. Компліментарну згадку німецькомовної розвідки Чижевського про Тютчева наведено у напрочуд важливій для розуміння способу думання Петрова передмові до українського видання «Людини, що сміється» Віктора Гюґо: там науковець розмірковує і про «іронію довіри», і про «радість заперечення», і про «логіку зради», і про «роман автовизнань» [16, с. IX].

Безпосередня співпраця двох науковців стала можливою у повоєнній Західній Німеччині.

Маршрут переміщень Петрова у 1941–1946 рр. мав такі ключові пункти: Київ — Уфа — Харків — Берлін — Ляйпциг — Фюрт — Мюнхен. Чижевський, який із 1932 р. обіймав викладацьку посаду в Галле, був змушений 1945 р. перед наближенням радянських військ поспіхом переїхати до західнішого Марбурга.

Восени 1948 р. на ґрунті спільних зацікавлень, зокрема щодо проблематики епохи та переосмислення історії української філософії й літератури, Петров запропонував Чижевському спільно підготувати для заочних студентів Українського Вільного Університету в Мюнхені курс з української літератури. У «Проблемах літературознавства за останнє 25-ліття» Петров відгукнувся на «Історію української літератури» Чижевського, видану 1942 р. в Празі: він схвально оцінював показану Чижевським «всю структурну плідність антитетичної аналізи історичного процесу, якщо він розчленовується за епохами — “середньовіччя”, “ренесанс”, “реформація”, “барокко” і т. д.» й завершив огляд захопленим акордом: «Українське літературознавство виходить на простір загально-світової проблематики!» [18, с. 809].

Саме праця над підручником з історії української літератури для студентів Українського Вільного Університету є основною темою листування двох дослідників. Наведені там відомості і плани можна порівняти із опублікованим текстом, в якому написаний Петровим вступ має ознаки незавершеного нарису [20]. Загалом, збережені листи свідчать про фахову співпрацю двох науковців: радше формальний тон Петрова не дає змоги говорити про ближчі товариські взаємини. Водночас, із листів зрозуміло, що Чижевський довірливо оповідав своєму кореспондентові про академічні інтриги в Марбурзі (докл. див. примітку 15), а той намагався заспокоїти колегу. Цікаво і те, що останній лист Петрова до Чижевського датований 16 квітня 1949 р., тобто був написаний за два дні до загадкового зникнення/переїзду Віктора Платоновича до СРСР.

У науковому вивченні творчих взаємин Петрова і Чижевського, у порівняльному аналізі їхнього доробку в контексті української та європейської інтелектуальної історії зроблено лише перші кроки [14; див. також: 29]. Епістолярну спадщину обох науковців видано епізодично. Листуванню Чижевському більше пощастило з публікаторами. Було оприлюднено його листовний обмін із такими українськими колегами: Василем Сімовичем [22], Омеляном Прицаком [3], Юрієм Шевельовим [4], Ігорем Костецьким [5], Марком Антоновичем [2], опубліковано

листи Чижевського до Євгена Маланюка [1] та Миколи Геппенера [23]. Меншою мірою введено до наукового обігу епістолярну спадщину Петрова. Оприлюднено його листи до Ігоря Костецького [12], видано листування із Софією Зеровою [19].

Наведені нижче дванадцять листів Віктора Петрова до Дмитра Чижевського зберігаються в особистому фонді останнього в Університетській бібліотеці міста Гайдельберґ (Universitätsbibliothek Heidelberg. Nachlass von Dimitrij Tschizewskij. Signatur: Heid. Hs. 3881). Усі листи написані олівцем або чорнильною ручкою. У публікації максимально збережено мовні властивості оригіналу. Пунктуаційні особливості переважно адаптовано до сучасних правописних норм.

№ 1

Без дати [після літа 1946]

Фюрт

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Докори сумління я відчуваю дуже гостро, але чи визнаю я це, чи не визнаю, суть справи лишається незмінною, досі я Вам не написав листа, хоч про це я зважую не перший місяць, а вже досить довгий час.

Тепер я живу в Фюрті під Нюрнбергом, де я опинився влітку минулого року ¹ досить випадково разом з іншими співробітниками Наукового Інституту ². Сіжу тут ще й досі, хоч і думаю переїхати деінде, в університетське місто, де є бібліотека, бо досі обхожуся без книжок, а зрештою, якщо це й можливо, то в кожному разі було б приємно знов поринути в бібліотечно-книжкову атмосферу.

Поки, однак, як сказано, немає щодо цього — переїзду — цілковитої ясності. Тим часом виїжджаю читати лекції; читаю українознавство (археологію й етнографію) в Регенсбурзі, де осіла під ім'ям УТПГ ³, як Вам, певно, відомо Подебрадська С[ільсько]-Г[осподарська] Академія, і оце з квітня почну читати лекції в Україн-

¹ Петров оселився у Фюрті влітку 1945 р., куди переїхав з Ляйпцига, після того, як це місто перейшло до радянської зони окупації. За спогадами Григорія Костоюка, саме у Фюрті, де тоді також перебували Юрій Шевельов, Юрій Косач, Іван Майстренко, Ігор Костецький, народилася ідея створення МУР — Мистецького Українського Руху. Див.: [10, с. 183].

² Український Науковий Інститут у Берліні, в якому Петров працював у 1944–1945 рр. Після знищення будівлі Інституту та наближення до Берліна радянської армії Інститут евакуювався до Ляйпцига.

³ Український Технічно-Господарський Інститут, відкритий 1945 р. в Регенсбурзі й перенесений згодом до Мюнхена.

ському Вільному Університеті в Мюнхені. На жаль, з друкуванням справа лишається досі не-налагодженою, хоч і передбачається що ближчим часом нарешті будуть відкриті друкарні, отож, можливо, кілька і як на той час, може, розв'яжеться справа також і з дозволами на друк, що в свою чергу, розуміється, теж до певної міри гальмує справу.

Про Вашу адресу довідався випадково з за-прошення Вашого офірувати книжки для органі-зовуваного Вами при Університеті в Марбурзі Слов'янського Семінара. До того часу, правда, я чув, що ніби то Ви осіли в Марбурзі, але то не було певно. В кожному разі, тепер я вже твердо знаю, де Ви є, і радий ото написати Вам листа. Постараюсь посилати Вам також і видання, якщо й коли такі виходитимуть.

В Мюнхені був проєктований для організації при Університеті Слов'янський інститут, але те-перішній його керівник проф[есор] Дільс ⁴, ка-жуть, мешкає не в Мюнхені і справа з інститутом іде більш ніж млявими темпами.

Щодо Вас у Марбурзі, то гадаю, що Ви знайшли для себе тут затишний і привітний при-тулок, де панує та філософська традиція, з якою так або інакше Ви завжди були зв'язані, і з цього погляду, мені здається, Ви не випадково вибрали для себе саме це місто, а не якесь інше.

Над чим Ви тепер працюєте й які у Вас даль-ші робочі плани? Пишіть, буду дуже радий одер-жати листа.

З щирим привітом і доброю згадкою,
Ваш В. Петров

№ 2

28 листопада 1948

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Справу розв'язано в Дирекції заочного на-вчання позитивно відповідно до нашої з Вами розмови. Тобто вони згодилися, що написання основної частини курсу «Історії укр[аїнської] літ[ерату]ри» (давня література, Ренесанс-Ре-формація, барокко, 17–18 і 19 ст[оліття] до 60 років) переймаєте Ви з тим, що обсяг цієї ча-стини виноситиме 5 др[укованих] арк[ушів]. Оскільки я цілком поділяю Ваш «добовий» під-хід, то різнобою між Вами й мною немає.

Щодо гонорування, то, на жаль, в цьому листі я не зможу Вас повідомити, бо проф[есор]

О. Кульчицький ⁵ ще в цій справі з проф[есором] Падохом ⁶ не переговорив, але з першого вини-кає природно друге. Тим більше, що і в розмові зі мною проф. Падох ствердив згоду Дирекції.

Отож проситиму й я Вас ствердити Вашу згоду й термін виконання. Було б бажано, щоб цей термін був найкоротчий, адже ж справа йде про друк і друк цілком реально можливий.

З щирою пошаною бажаю всього кращого,
Ваш В. Петров

№ 3

6 грудня 1948

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Вдячний Вам за згоду й прискорені темпи. Якщо б справді в січні Ваш текст був би готовий, як і мій, то вже на початку [19]49 р. можна було б рахуватися з друком видання.

На жаль, на минулому тижні мені не поща-стило бачити проф. Кульчицького, він виїздив до Фюрту на засідання Кодусу ⁷. Сподіваюся пійма-ти його на цьому й розв'язати актуальні фінансо-ві питання.

Щодо розміру, то бажано було б укластися так або так в Вашій частині в 5 др[укованих] ар-к[ушів] з розрахунку 1 др[укований] арк[уш] 35–40 др[укованих] знаків.

Отже побажаю Вам успіхів і цими днями на-дішлю Вам листа по розмові з О. Кульчицьким.
Ваш В. Петров

№ 4

14 грудня 1948

Мюнхен

Дорогий Дмитріє Йвановичу!

Нарешті я спромігся піймати проф. О. Куль-чицького на його доповіді на «Акад[емічних] Вечорах» і тепер можу Вам відповісти на питан-ня: гонорар виплачується по 100 н[імецьких] м[арок] за 1 др[укований] арк[уш] (40 т[исяч] др[укованих] зн[аків]), авансом Ви дістаєте 200 н[імецьких] м[арок]. Це є основне, з чого можна почати, — решту відомостей Ви одержи-те в листі від пр[офесора] Кульчицького, як люди-

⁵ Олександр Кульчицький (1895–1980), дослідник україн-ської філософії і психології, професор УВУ в Мюнхені.

⁶ Ярослав Падох (1908–1998), правознавець, професор і-сторії права УВУ, із 1949 р. працював у США.

⁷ Комісія Допомоги Українському Студентству — вперше заснована восени 1940 р. в Кракові проф. Володимиром Кубійо-вичем, перенесена 1942 р. до Львова, 1944 — до Відня, а 21 серпня 1945 — відновлена у Фюрті під керівництвом проф. Зенона Кузеля.

⁴ Пауль Дільс (Paul Diels, 1882–1963), німецький славіст, після завершення війни професор Мюнхенського університету, до війни професор у Бреслау (Вроцлав), автор публікацій про українські думи.

ни офіційної. Книга має бути видана друком, обсяг Вашої частини 5 др[укованих] арк[ушів].

Вам належатиме основна й центральна частина: давня література, ренесанс-барок, класицизм, романтика, — отже, як Ви хотіли, до 60 років. Мені припало б інше: вступна частина — історія літературознавства, історична поетика і, можливо, теж 19 ст[оліття], що годилося б ввести, якщо б не вирішити поставити крапку на [18]60 рр.

Сподіваюсь, що згадані матеріальні умови Вас улаштуватимуть і вже на поч[атку] 1949 р[оку] вид[авницт]во могло б мати текст, як це Ви згадували в своєму листі.

Бажаю всього кращого й веселих Різдвяних свят.

З щирою пошаною,

Ваш В. Петров

Р. С. Прошу пробачити за олівець, але я не маю в себе атраменту, пера, ручки і т. д.

№ 5

22 грудня 1948

Мюнхен

Вельмишановний Дмитро Йвановичу!

Вашу листівку з 16.XII я одержав: щодо листа від проф[есора] О. Кульчицького, то Ви його мали одержати одночасно з моїм, бо проф. Кульчицький послав його до Вас разом з моїм. 200 марок авансу запевнені; про виплату решти я просив проф[есора] Кульчицького написати Вам додатково, щоб Ви мали цілковиту чіткість щодо термінів розрахунків. Чекаю на Ваш манускрипт.

Бажаю всього кращого й вітаю з Святами, що наближаються.

З щирою пошаною,

Ваш В. Петров

№ 6

19 січня 1949

Мюнхен

Вельмишановний Дмитре Йвановичу!

Радий був одержати 19.I листівку од Вас, бо я почав турбуватися, що організ[аційна] бюрократична тяганина Вас одохотила. З Вашої листівки довідався з прикрістю, що рукопис Ви вже маєте й чекаєте лише на гроші. З позавчорашньої розмови з проф[есором] Кульчицьким я з'ясував собі, що для Дирекції ходить про одержання од Вас формальної згоди на виготовлення праці, що є до грошей, то оскільки я з'ясував собі з цієї розмови, Дирекція згодна було б ви-

слати Вам далеко більшу суму ніж 150 або 200 м[арок], а ніби й дальші рати безпосередньо. Справа йшла б про формальні моменти, як це я згадав вище. Отже хотілося б, щоб цю справу було з'ясовано, бо вже в лютому Дирекція хотіла б здати рукопис до друку. Мене цікавило б свого боку знати, якою мірою вже рукопис у Вас виготовлений і як скоро Ви могли б закінчити? А також до якого саме періоду Ви волієте довести Вашу частину? Радий би був одержати од Вас цю відповідь для власної орієнтації.

Бажаю всього кращого,

Ваш В. Петров

№ 7

7 лютого 1949

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Усе добре, якщо добре кінчається. Добре вже те, що Ви дістали гроші і що на цьому тижні я дістану од Вас першу половину мого рукопису. Це все стає актуальним, бо з четверга мають відкрити бюро Інституту, посадити канцеляриста й приступити вже до другого етапу роботи.

Для мене тим важливіше дістати Вашого рукопису, що мені треба узгіднити з Вашим викладом мій «Вступ», а саме «Поняття літератури».

Вас[илия] Вас[ильовича] ⁸ я бачив, був на його доповіді. Він дещо змінився. Радий довідатися, що Ви маєте приїхати до Мюнхена, сподіваюся Вас бачити в себе. Коли починається літній семестр? Певне десь в березні, бо зимовий закінчується з кінцем лютого й перерва, певне, буде хиба що тижнева.

З щирим привітом,

Ваш В. Петров

№ 8

25 лютого 1949

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Два аркуші Іст[орії] укр[аїнської] літератури одержав сьогодні й дякую за прислане. Прочитав з великою приємністю й інтересом. Написано дуже цікаво, прозоро, ясно й вичерпливо. Отже, відповідно до перших Ваших аркушів, книжка набуває вигляду інформативної, розрахованої на широкий круг читачів. Не відмовте в люб'язності повідомити, як підуть дальші розділи й коли я зможу одержати продовження? Для

⁸ Василь Дубровський (1897–1966), історик, сходознавець, у 1934–1939 в'язень радянських таборів, після війни мешкав у Мюнхені й Штутгарті.

мене особисто це тим важливіше, що, як ми умовилися, частину після [18]60 років писатиму я. У цьому зв'язку для мене — особисто — було б дуже потрібно одержати рукопис Ваш, присвячений 19 ст[оліттю], щоб не було розбіжності ні в способі викладу, ані в тематичних формулах.

Бажаю всього кращого й чекаю на відповідь.
З щирою пошаною,
В. Петров

№ 9

9 березня 1949

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Вашого листа з 7.3.[19]49 одержав і дякую. Чекаю на продовження, сподіваючись, що Ви доводите до [18]60 рр., тобто закінчуючи, очевидно, Шевченком, як це Ви свого часу висловили побажання. Ви пишете про бажання протест[антських] богословів мати зв'язки з українськими, але не згадуєте конкретніше про що йде справа. Я не знаю в даний момент, чи проф[есор] о[тець] Полулях знає німецьку мову, гадаю, що знає, що він свого часу її вчив і якоюсь мірою відновив свої знання й тепер. В кожному разі він міг би їх «підігнати». Щодо мене, то з моїх «сквородинських» праць Ви знаєте, що я студіював свого часу патристику і мав намір читати в Академії відповідний курс, отож східні отці церкви, — це не було б виключено, як і історія релігій, — курс який я веду в Академії.

В Академії є тепер Євг[ен] Євген[ович] Лебедев⁹, кол[ишній] асистент Арсенєва¹⁰ по Варшаві: його фах — Святе письмо Ст[арого] і Н[ового] Заповіту. Щоправда, він не українець, а росіянин. Німецьку мову, англ[ійську] й фр[анцузьку] знає дуже добре.

Є ще Ів[ан] Ів[анович] Коровицький¹¹: давнє-церковна мова, асистент у Огієнка¹² в Варшаві. Дуже мила людина.

⁹ Євген Лебедев, професор Богословсько-Педагогічної Академії Української Автокефальної Православної Церкви в Мюнхені. Опублікував у «Богословському Віснику» УАПЦ (1948, № 2) статтю «До питання "Релігія і наука"».

¹⁰ Микола Арсенєв (1888–1977), російський еміграційний релігійний філософ, професор Студіум православного богослов'я Варшавського університету (1926–1938), під час Другої світової війни (до 1944 р.) професор Кенігсберзького університету, після війни мешкав і викладав в Парижі, 1947 р. переїхав до США.

¹¹ Іван Коровицький (1907–1991), історик, літературознавець, випускник Студіум православного богослов'я Варшавського університету, викладач Богословсько-Педагогічної Академії Української Автокефальної Православної Церкви в Мюнхені. Наприкінці 1940-х переїхав до США.

¹² Іван Огієнко (1882–1972), старший за Петрова учень Володимира Перетца в Київському університеті св. Володимира, у 1926–1932 рр. професор Студіум православного богослов'я

Отець протопресвітер Калинович (місіонер з Волині) читає в Академії літургіку.

Історію церкви (укр[аїнської]) читає Н[аталія] Дм[итрівна] Полонська-Василенко¹³ (тепер хвора)...

Це, здається, все! Взагалі ж кажучи, тепер, коли кінчається українське матер[іальне] підпертя, щось німецьке стає дуже актуальним. Але що й як? Ну, то буде видно!

Вітаю Вас з Гарвардом¹⁴, очевидно, це й розв'яже проблему виїзду для Вас. Щодо початку навчання в УВУ, то літній семестр починається з 14.III і пані Томашівська мала Вам писати.

Отож, сподіваюся бачити Вас у Мюнхені в себе.

Бажаю всього кращого.

З щирою пошаною, В. Петров

P.S. На жаль, німецький папір промокає так само, як промокав і «східний». Очевидячки, «стиль доби».

№ 10

Без дати [березень 1949 р.]

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Дякую за надісланий рукопис (до «Клясицизму») і сподіваюся одержати третю частину (до 1860 р. з Кулішем — що цілком слушно — включно). З прикладених вирізок газетних¹⁵ я бачу, як важко було Вам працювати під цей час і зберігати, якщо не спокій духа, то в духовому неспокої все ж таки цілковиту творчу зібраність. Прочитавши це, одне можна сказати: як традиції педантсько-скрупульозно-безглузлого німецько-університетського життя з їх «Тресотініусівськими» суперечками, за Сумароковим, про титло з однією ногою чи з трьома¹⁶ лишаються

Варшавського університету, 1940 — пострижений в ченці, 1944 — обраний митрополитом Холмським і Підляським, з 1947 р. — в Канаді.

¹³ Наталія Полонська-Василенко (1884–1973), історик, знайома Петрова з довоєнної Всеукраїнської Академії наук у Києві, з 1944 — професорка Українського Вільного Університету, з 1947 — професорка Богословсько-Педагогічної Академії Української Автокефальної Православної Церкви в Мюнхені.

¹⁴ Запрошення стати гостьовим професором Гарвардського університету Чижевський отримав 4 лютого 1949 р. й восени того ж року переїхав туди.

¹⁵ У березні 1949 р. в німецькій пресі розпочалася кампанія навколо відмови міністерства культури землі Гессен затвердити Чижевського на посаді професора славистики Марбурзького університету. Через інтриги німецьких колег Чижевському закидали «підозри в праці на радянські спецслужби» та піддали сумніву його наукову кваліфікацію. Попри зусилля Чижевського та його друзів заперечити ці інсинуації, посади у Марбурзі він так і не отримав, й фактично був змушений залишити Німеччину й виїхати на викладання до США. Детальніше див.: [30].

¹⁶ Комедія Олександра Сумарокова (1717–1777) «Тресотініус» (1750) була присвячена викриттю самовпевненості й пихи. Герої обговорюють літеру «твердо»: «Которое твердо

міцними ще й сьогодні, а з другого боку, як в ці традиції впливають типові для нашого часу «чистки», «перевірки», «анкети» і т. д., все це сміття й брудна піна часу, що супроводить кожен потік.

Sub specie aeterni все це яйця виїденого не варте, чиста нісенітниця, але переживання захищає багато й нервів й труду і турбот.

Шкода, певне, що все це набуло пресового розгону, але я певен, що все це уляжеться, осяде, обернеться в ніщо, як з нічого воно все це й повстало. Сподіваюсь, що, в кожному разі, кінець кінцем все це «ніщо» до якихось реальних, конкретних, для Вас реально прикрих наслідків не призведе. А це й є тільки найголовніше.

Видко лише одне, що «из перемены мест складанных сумма не меняется», скрізь те саме й так само; змінюється фразеологія, але сутність лишається однакою. Отож, як порадити Вам, щоб Ви змогли не зважати на все й найменше переймалися?

Бажаю всього кращого. Бувайте здорові,
Ваш В. П.

№ 11

12 квітня 1949

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Пробачте, що, одержавши попередню частину рукопису, я не відписав був відразу. Той тиждень був дуже переобтяжений всякими щодня засіданнями до суботнього річного засідання НТШ з перевиборами президії (Голова — З[енон] Кузеля¹⁷, Генер[альний] секр[етар] — В[олодимир] Кубійович¹⁸, заступники Голови — Чубатий¹⁹ і я) включно з недільною вуличною демонстрацією. Усе це одібрало в мене час. Тепер відписую подяки за обидві частини, — отож Ваша частина закінчена. Ви пишете про більший Ваш курс. Який його обсяг, щоб мати завжди на увазі, — мало чого не трапляється в цьому світі. Певно, що Ваш

правильно: о трех ли ногах или об одной ноге». У Петрова замість «твердо» написано «титло».

¹⁷ Зенон Кузеля (1882–1952), філолог, етнолог, у 1920-ті — викладач української мови в Берлінському університеті, у 1949 р. обраний головою Наукового Товариства ім. Шевченка.

¹⁸ Володимир Кубійович (1900–1985), географ, організатор науки, у 1928–1939 рр. доцент Ягеллонського університету в Кракові, у 1940–1944 рр. голова Українського Центрального Комітету в Кракові, з 1952 — голова Наукового Товариства ім. Шевченка.

¹⁹ Микола Чубатий (1889–1975), історик церкви, у 1925–1939 рр. професор Греко-католицької богословської академії у Львові, з 1939 в США, де заснував і очолював у 1948 році Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці.

курс, книгу П[авла] Зайцева про Шевченка²⁰ треба видати при першій нагоді.

Щодо частини, яка припадає на мене, то спочатку я думав писати «морфологічну» «структуральну» характеристику літературного процесу. Бо я припускав, що Ви побудуєте свій виклад саме в такому плані. Потім у мене з'явилася думка писати «за авторами» Свидницький, Ів. Нечуй-Левицький, П. Мирний і т. д. І тепер я перечитую їх твори. Але чи лишуся я остаточно при цьому плані, ще не знаю. Далі буде видно. Може, ще зроблю спробу підігнати свій виклад до способу вашого викладу.

Поки що, за замовлянням «Життя» (чи читали в 3–4 чч. мого «Ревуху»)²¹, пишу біографічну повість про Марка Вовчка. До речі, чи немає в Марбурзі Дорошкевичевої біографії Марка Вовчка?²²... Якщо б ця книга трапилася, я був би Вам безмежно вдячний за її надіслання на тимчасове використання. Бо хоч матеріялів у Лепкого²³ зрештою й досить, але надто багато прогалин, дуже прикрих. Отже прошитиму.

Так само до речі, чи є в Марбурзі, чи де, мої «Романи Куліша» та «Аліна й Костомаров». Усе це було в Берліні, але я з нехлюйства не взяв тоді.

Радий, що Ваша затяжна справа обертається нарешті в Ваш бік і що Вам трапляється нагода проїхати в США. Така подорож, певне, відсвіжить Вас і розважить, особливо, після стількох малоприємних переживань. Чи збираєтеся бути в наших краях? Заходьте неодмінно.

Бажаю всього кращого,
Ваш В. Петров

№ 12

16 квітня 1949

Мюнхен

Дорогий Дмитро Йвановичу!

Я не забув Вашого запитання про педчастину (завдання й т. д.) до курсу, але не згадав у своєму

²⁰ Книжку Павла Зайцева (1886–1965) було вперше видано 1955 р. [9]. Рукопис цієї книжки було зверстано до друку 1939 р. у Львові, однак через початок Другої світової війни і наступ радянських військ він так і не побачив світло денне. Версткою користувалася Марієтта Шагінян, коли писала біографію Шевченка: [28, с. 114]. Детальніше про різні версії цієї праці див. критичний огляд Петра Одарченка [33, особливо с. 277–280]. На момент написання листа Петров уже оприлюднив свою розлогу, написану ще під час війни, рецензію на обидві книжки — Зайцева й Шагінян, і позитивно характеризував їх як «злам в шевченкознавстві» та подолання «епігонства «фремівщини» [17]. Саме на цю концептуальну публікацію Петрова відгукнувся критичною рецензією Чижевський [26]. Назвавши статтю «надзвичайно цікавою», Чижевський таки застерігав від надмірної неації всього «народницького» та заперечення трагічності біографії Шевченка.

²¹ Йдеться про: [6; 7].

²² Мова про книжку: [8].

²³ Див.: [13].

листі до Вас, бо ця справа для мене неясна. Найсамперед вона поки що не зовсім актуальна, бо колега Кульчицький ще й досі не розгорнув справи записів і т. д. У вівторок 19 числа після більш ніж піврічної перерви нарешті збираються знову збори професорської Колегії, а поки що я, хоч і член Кураторії, не поінформований як, що й

коли. Отож як тільки справа з'ясується, я відповім Вам. Мені казали, що наукові установи робили щось в Вашій справі, я поінформуюсь докладніше і тоді одпишу Вам. Бажаю веселих Великодніх свят.

Ваш В. Петров

Список літератури

1. Антонович М., Скрипка Т. Листи Дмитра Чижевського до Євгена Маланюка. *Науковий збірник Української Вільної Академії Наук в США (1945–1950–1995)*. Т. 4. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1999. С. 390–404.
2. Атаманенко А., Годжал С. Листування Марка Антоновича з Дмитром Чижевським: «...є й цілий ряд наукових праць, які крім Вас ніхто написати не зможе». *Академічна традиція українського зарубіжжя: історія і сучасність. Liber Amicorum на пошану президента УВАН у США проф. Альберта Кіпи* / відп. ред. Ігор Гирич, Леонід Рудницький. Нью-Йорк ; Київ : Простір, 2021. С. 373–447.
3. Валявко І. Листування Дмитра Чижевського та Омеляна Прицака. *Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади* / упор. Ірина Валявко, Олександр Чуднов, Володимир Янцен. Кіровоград : Імекс-Лтд, 2013. С. 359–419.
4. Валявко І. Листування Дмитра Чижевського та Юрія Шевельова. *Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади* / упор. Ірина Валявко, Олександр Чуднов, Володимир Янцен. Кіровоград : Імекс-Лтд, 2013. С. 449–466.
5. Валявко І., Лазаренко О. Українська майстерня слова в Німеччині (з листування Ігоря Костецького та Дмитра Чижевського). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. 2019. Т. 16. С. 255–282.
6. Домонтович В. Ревуха. *Життя: Журнал української родини закордоном*. 1949. Ч. 3. С. 12–14.
7. Домонтович В. Ревуха. *Життя: Журнал української родини закордоном*. 1949. Ч. 4. С. 13–15.
8. Дорошкевич Ол. Марко Вовчок. Біографічна розвідка. *Твори Марка Вовчка* / за ред. Ол. Дорошкевича. Київ : ДБУ, 1928. Т. 4. С. 7–240.
9. Зайцев П. *Життя Тараса Шевченка*. Нью-Йорк ; Париж ; Мюнхен : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1955. 400 с.
10. Костюк Гр. *Зустрічі і прощання. Спогади у 2-х книгах*. Київ : Смолоскип, 2008. Книга 2. 512 с.
11. Крупницький Б. Мої спогади про В. Петрова. *Україна*. 1953. Ч. 9. С. 730–737.
12. Лазаренко О. «Естетська реставрація занедбаних естетичних цінностей...», або Як творилася українська література в еміграції (з листів Віктора Петрова до Ігоря Костецького). *Віктор Петров: мапування творчості письменника* / ред. Катажина Глінянович, Павло Крупа, Йоанна Маєвська. Краків : Universitas, 2020. С. 341–354.
13. Лепкий Б. Марко Вовчок (Біографічний нарис). *Твори Марка Вовчка з життяписом авторки й життяписними матеріалами*. Київ ; Ляйпціг : Українська накладня, 1920. С. XLVII–CCLXXVII.
14. Пелешенко Н. Бароко в типологічних концепціях першої половини ХХ ст.: Дмитро Чижевський і Віктор Петров (Домонтович). *Слово. Символ. Ритуал: Збірник на пошану архієпископа Ігоря Ісідора за нагоди його 60-річчя. Праці з історії української літератури*. Харків : Акта, 2016. С. 22–35.
15. Петров В. *Пантелімон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість*. Т. 1. Київ : Всеукраїнська академія наук, 1929. 447 с.
16. Петров В. «Людина що сміється». Віктор Гюго. *Людина, що сміється*. Харків : Книгоспілка, 1930. С. III–XXII.
17. Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства (З приводу книги П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка»). Львів, 1939). Віктор Петров. *Розвідки* / упор. В'ячеслав Брюховецький. Т. 2. Київ : Темпора, 2013. С. 749–770.
18. Петров В. Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття (1920–1945). Петров В. *Розвідки* / упор. В'ячеслав Брюховецький. Київ : Темпора, 2003. Т. 2. С. 800–809.
19. Петров Віктор. *Листи до Софії Зерової* / упор. Вікторія Сергієнко. Київ : Дух і Літера, 2021. 432 с.
20. Петров В., Чижевський Д., Глобенко М. *Українська література*. Мірчук І. *Історія української культури*. Мюнхен ; Львів : Український Вільний Університет, 1994. 374 с.
21. Полонська-Василенко Н. *Українська Академія Наук (Нарис історії)*. Ч. 1 (1918–1930). Мюнхен : Інститут для вивчення історії та культури СРСР, 1955. 150 с.
22. Пшеничний Є., Янцен В. Листування Дмитра Чижевського з Василем Сімовичем. *Славістика*. Т. 1. Дмитро Чижевський і світова славістика : зб. наук. праць / ред. Роман Мних, Євген Пшеничний. Дрогобич : Коло, 2003. С. 251–330.
23. Ульяновський В. Ціле море інтелекту: листи Дмитра Чижевського до Миколи Геппенера 1944 року. *Славістика*. Т. 2. Дмитро Чижевський і європейська культура : зб. наук. праць / ред. Євген Пшеничний, Роман Мних, Володимир Янцен. Дрогобич : Коло, 2011. С. 335–376.
24. Чижевський Д. Нові досліді над історією астрології (1913–1928). *Етнографічний вісник*. 1929. Кн. 8. С. 190–215.
25. Чижевський Д. *Філософія Г. С. Сковороди*. Варшава : Український Науковий Інститут, 1934. 221 с.
26. Чижевський Дм. [Рец. на]: В. Петров, Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства. *Заграв*. 1946. Ч. 3. С. 62–63.
27. Чижевський Д. Юрій Клен, вчений та людина. Із спогадів. Написано 1949. *Збірник «Української Літературної Газети»*. Мюнхен : Українська літературна газета, 1956. С. 157–166.
28. Шагинян М. *Шевченко*. Москва : Художественная литература, 1941. 272 с.
29. Шкандрій М. Революція як стиль: проза Віктора Домонтовича. *Віктор Петров: мапування творчості письменника* / ред. Катажина Глінянович, Павло Крупа, Йоанна Маєвська. Краків : Universitas, 2020. С. 235–253.
30. Янцен В. «Марбургское дело Чижевского»: к истории одного академического скандала. *Славістика*. Т. 2. Дмитро Чижевський і європейська культура : зб. наук. праць / ред. Євген Пшеничний, Роман Мних, Володимир Янцен. Дрогобич : Коло, 2011. С. 139–196.
31. Čyževskij D. [Rev.]: V. Petrov, Do charakterystiky filosofskoho svitohljadu Skovorody. *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin*. 1929. Band II. S. 190–191.
32. Čyževskij D. Neuere Arbeiten über Kuliš. *Zeitschrift für slavische Philologie*. 1930. Bd. VII. H. 1–2. S. 179–183.

33. Odarčenko P. Ševčenko in Soviet Literary Criticism. *Taras Ševčenko 1814–1861. A Symposium* / ed. by Volodymyr Mijakovs'kyj and George Y. Shevelov. The Hague : Mouton & Co, 1962. Pp. 259–302.
34. Tschizhevskij D. P. O. Kulisch, ein ukrainischer Philosoph des Herzens. *Orient und Occident*. 1933. H. 14. S. 7–18.

References

- Antonovych, M., & Skrypka, T. (1999). Lysty Dmytra Chyzhevskoho do Yevhena Malaniuka. In *Naukovyi zbirnyk Ukrainoskoi Vilnoi Akademii Nauk v USA (1945–1950–1995)* (Vol. 4, pp. 390–404). Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u USA [in Ukrainian].
- Atamanenko, A., & Hodzhal, S. (2021). Lystuvannia Marka Antonovycha z Dmytrom Chyzhevskym: "...ye y tsilyi riad naukovykh prats, yaki krim Vas nikhto napysaty ne zmozh". In I. Hyrych & L. Rudnytskyi (Eds.), *Akademichna tradytsiia ukrainskoho zarubizhzhia: istoriia i suchasnist. Liber Amicorum na poshanu prezidenta UVAN u USA* prof. Alberta Kipy (pp. 373–447). Prostir [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (1929). Novi doslidy nad istoriieiu astrolohii (1913–1928). In *Etnohrafichnyi visnyk*, 8, 190–215 [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (1934). *Filosofia H. S. Skovorody*. Ukrainskyi Naukovyi Instytut [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (1956). Yuri Klen, vchenyi ta liudyna. Iz spohadiv. Napysano 1949. In *Zbirnyk "Ukrainskoi Literaturnoi Hazety"* (pp. 157–166). Ukrainska literaturna hazeta [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, Dm. (1946). [Rev.]: V. Petrov, Providni etapy rozvytku suchasnoho shevchenkoznavstva. *Zahrava*, 3, 62–63 [in Ukrainian].
- Čyževskij, D. (1929). [Rev.]: V. Petrov, Do charakterystyky filosofskoho svitohljadu Skovorody. In *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin*, 2, 190–191 [in Ukrainian].
- Čyževskij, D. (1930). Neuere Arbeiten über Kuliš. In *Zeitschrift für slavische Philologie* (ss. 179–183). Bd. VII. H. 1–2 [in German].
- Domontovych, V. (1949a). Revukha. *Zhyttia: Zhurnal ukrainskoi rodyny zakordonom*, 3, 12–14 [in Ukrainian].
- Domontovych, V. (1949b). Revukha. *Zhyttia: Zhurnal ukrainskoi rodyny zakordonom*, 4, 13–15 [in Ukrainian].
- Doroshkevych, Ol. (1928). Marko Vovchok. Biografichna rozvidka. In O. Doroshkevych (Ed.), *Tvory Marka Vovchka* (Vol. 4, pp. 7–240). DVU [in Ukrainian].
- Iantsen, V. (2011). "Marburshkoe delo Chyzhevskoho": k ystoryi odnoho akademicheskoho skandala. In R. Mnykh, Y. Pshenychnyi, & V. Yantsen, *Slavistyka*. Vol. 2. Dmytro Chyzhevskiy i yevropeiska kultura (pp. 139–196). Kolo [in Ukrainian].
- Kostiuk, Hr. (2008). *Zustrichi i proshchannia*. Spohady u 2 t. (Vol. 2). Smoloskyp [in Ukrainian].
- Krupnytskyi, B. (1953). Moi spohady pro V. Petrova. *Ukraina*, 9, 730–737 [in Ukrainian].
- Lazarenko, O. (2020). "Estetska restavratsiia zanedbanykh estetychnykh tsinnosti...", abo Yak tvorylasia ukrainska literatura v emihratsii (z lystiv Viktora Petrova do Ihoria Kostetskoho). In K. Glinianovych, P. Krupa, & Y. Maievska (Eds.), *Viktor Petrov: mapuvannia tvorchosti pysmennyka* (pp. 341–354). Universitas [in Ukrainian].
- Lepkyi, B. (1920). Marko Vovchok (Biografichnyi narys). In *Tvory Marka Vovchka* (pp. XLVII–CCLXXVII). Ukrainska nakladnia [in Ukrainian].
- Odarčenko, P. (1962). Ševčenko in Soviet Literary Criticism. In V. Mijakovs'kyj & G. Shevelov (Eds.), *Taras Ševčenko 1814–1861. A Symposium* (pp. 259–302). Mouton & Co [in English].
- Peleshenko, N. (2016). Baroko v typolohichnykh kontseptsiiakh pershoi polovyny XX st.: Dmytro Chyzhevskiy i Viktor Petrov (Domontovych). In *Slovo. Symvol. Rytaal: Zbirnyk na poshanu arkhiepyskopa Ihoria Isichenka z nahody yoho 60-richchia* (pp. 22–35). Akta [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1929). *Pantelymon Kulish u p'iatdesiati roky. Zhyttia. Ideolohiia. Tvorchist* (Vol. 1). Vseukrainska akademiia nauk [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1930). "Liudyna shcho smiietsia". In V. Petrov (Ed.), *Viktor Hiuho, Liudyna, shcho smiietsia* (pp. III–XXII). Knyhospilka [in Ukrainian].
- Petrov, V. (2013a). Problemy literaturoznavstva za ostannie 25-littia (1920–1945). In V. Briukhovetskyi (Ed.), *Viktor Petrov, Rozvidky* (Vol. 2, pp. 800–809) [in Ukrainian].
- Petrov, V. (2013b). Providni etapy rozvytku suchasnoho shevchenkoznavstva (Z pryvodu knyhy P. Zaitseva "Zhyttia Tarasa Shevchenka". Lviv, 1939). In V. Briukhovetskyi (Ed.), *Viktor Petrov, Rozvidky* (Vol. 2, pp. 749–770). Tempora [in Ukrainian].
- Petrov, V., Chyzhevskiy, D., & Hlobenko, M. (1994). Ukrainska literatura. In I. Mirchuk, *Istoriia ukrainskoi kultury*. Ukrainskyi Vilnyi Universytet [in Ukrainian].
- Polonska-Vasylenko, N. (1955). *Ukrainska Akademiia Nauk (Narys istorii)*. Ch. 1 (1918–1930). Instytut dlia vyvchennia istorii ta kultury SSSR [in Ukrainian].
- Pshenychnyi, Ye., & Yantsen, V. (2003). Lystuvannia Dmytra Chyzhevskoho z Vasylem Simovychem. In R. Mnykh & Y. Pshenychnyi, *Slavistyka*. Vol. 1. Dmytro Chyzhevskiy i svitova slavistyka (pp. 251–330). Kolo [in Ukrainian].
- Serhiienko, V. (Ed.) (2021). *Petrov Viktor. Lysty do Sofii Zerovoi. Dukh i Litera* [in Ukrainian].
- Shahynian, M. (1941). *Shevchenko*. Khudozhestvennaia lyteratura [in Ukrainian].
- Shkandrii, M. (2020). Revoliutsiia yak styl: proza Viktora Domontovycha. In K. Glinianovych, P. Krupa, & Y. Maievska (Eds.), *Viktor Petrov: mapuvannia tvorchosti pysmennyka* (pp. 235–253). Universitas [in Ukrainian].
- Tschizhevskij, D. (1933). P. O. Kulisch, ein ukrainischer Philosoph des Herzens. *Orient und Occident*, 14, 7–18 [in German].
- Ulianovskiy, V. (2011). Tsile moru intelektu: lysty Dmytra Chyzhevskoho do Mykoly Heppenera 1944 roku. In R. Mnykh, Y. Pshenychnyi, & V. Yantsen, *Slavistyka*. Vol. 2. Dmytro Chyzhevskiy i yevropeiska kultura (pp. 335–376). Kolo [in Ukrainian].
- Valiavko, I. (2013a). Lystuvannia Dmytra Chyzhevskoho ta Omeliana Pritsaka. In I. Valiavko, O. Chudnov, & V. Yantsen (Eds.), *Dmytro Ivanovych Chyzhevskiy i yoho suchasnyky. Lysty, spohady* (pp. 359–419). Imeks-Ltd [in Ukrainian].
- Valiavko, I. (2013b). Lystuvannia Dmytra Chyzhevskoho ta Yuriia Shevelova. In I. Valiavko, O. Chudnov, & V. Yantsen (Eds.), *Dmytro Ivanovych Chyzhevskiy i yoho suchasnyky. Lysty, spohady* (pp. 449–466). Imeks-Ltd [in Ukrainian].
- Valiavko, I., & Lazarenko, O. (2019). Ukrainska maisternia slova v Nimechchyni (z lystuvannia Ihoria Kostetskoho ta Dmytra Chyzhevskoho). *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva. Nova seriia*, 16, 255–282 [in Ukrainian].
- Zaitsev, P. (1955). *Zhyttia Tarasa Shevchenka*. Naukove Tovarystvo im. Shevchenka [in Ukrainian].

A. Portnov

VIKTOR PETROV'S LETTERS TO DMYTRO ČYŽEVSKYJ (1946–1949)

Viktor Petrov's letters to Dmytro Čyževskij written in 1946–1949 from Dmytro Čyževskij personal archive at the University Library of Heidelberg (Germany) are published for the first time. The introductory publication reconstructs the history of the acquaintance and academic interaction of two prominent Ukrainian scholars. Direct cooperation between Petrov and Čyževskij became possible in postwar West Germany. The route of Petrov's movements in 1941–1946 included the following main spots: Kyiv — Ufa — Kharkiv — Berlin — Leipzig — Fürth — Munich. Čyževskij, who had held a teaching position at the University of Halle (Salle) since 1932, was forced to hastily move to the western city of Marburg in 1945 before the approach of Soviet troops. In the fall of 1948, on the basis of common research interests, in particular, in the problems of the epoch and the rethinking of the history of Ukrainian philosophy and literature, Petrov proposed to Čyževskij that they jointly prepare a course on Ukrainian literature. So, the main topic of two scholars' correspondence was the work on the textbook "Ukrainian Literature" (Munich, 1949) for students of the Ukrainian Free University. The information and plans contained therein can be compared with the published text, in which the introduction written by Petrov seems to be an unfinished essay. It is also interesting that Petrov's last letter to Čyževskij is dated April 16, 1949, i. e., it was written two days before Viktor Petrov's mysterious disappearance/return to the USSR.

Keywords: Viktor Petrov, Dmytro Čyževskij, Ukrainian literature, Ukrainian literary studies, Ukrainian Free University in Munich.

Матеріал надійшов 12 грудня 2023 р.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)